

CRKVENA ZAJEDNICA, OBITELJ I ODGOJ U VJERI*

ŽIVAN BEZIĆ

Zrinsko-frankopanska 14, p.p. 328, 58001 Split

Stručni članak

Primljeno 6/94.

UDK 249

37.018.1:249

Sažetak

Glavna je tema ovog članka odgoj u vjeri. No kako se iz naslova vidi, ne radi se o vjerskom odgoju općenito, nego o njegovu proučavanju s dva gledišta, tj. u odnosu na Crkvu i u odnosu na obitelj. To su naime dva glavna odgojna čimbenika u vjerskom odgoju.

Stoga nam tema nameće sljedeći slijed razmišljanja: moramo prije svega uočiti glavne probleme što ih pred nas postavlja vjerski odgoj, pa zatim vidjeti što u tu svrhu trebaju činiti, i stvarno čine, naša Crkva i kršćanska obitelj.

ODGOJ U VJERI

Naravno, najbolje bi bilo početi s pitanjem odgoja uopće. Što je to odgoj, koji su njegovi ciljevi, metode i sredstva? Budući da smo ta pitanja obrađivali u posebnim knjigama, a o njima postoji i golema literatura, ograničit ćemo se samo na probleme odgoja u vjeri.

Vjerski odgoj je ionako najvažnija dimenzija općeg odgoja. Integralni odgoj - a takav mora biti svaki pravi odgoj - nije moguć ako mu manjka njegova religiozna utemeljenost. Prema riječima pape Pavla VI "vjera stoji na vrhuncu ljudskog odgoja, pače prije svega. Prije nego vrhunac ona je njegov korijen."¹

Budući da u ovom kratkom pokušaju ne možemo zaviriti u sve tajne religioznog odgoja, upozorit ćemo samo na njegove glavne probleme slijedeći razvojni put djece i mladeži općenito. Možda će biti najuputnije da počnemo s pitanjem kada valja započeti s vjerskim odgojem.

Problemi djetinjstva

Ako bismo htjeli potražiti zaista prve korijene vjerskog odgoja, morali bismo staviti

na prvo mjesto odgoj samih roditelja i sredine u kojoj rađaju i odgajaju svoju djecu. Posebno je važna uloga majke, i to još prije nego donese dijete na svijet. Suvremena medicina i pedagogija ističu kako je prenatalni utjecaj majke presudan za započeti život u njezinu krilu. Njezina ishrana, ponašanje (pušenje, uzimanje narkotika i alkohola), higijena, bolesti i lijekovi koje uzima, duševno stanje (šokovi, stresovi) i atmosfera doma sigurno utječu na začeto čedo.² Tako neizravni odgoj počinje još prije rođenja.

Izravni problemi odgoja javljaju se zajedno sa samim rođenjem. Kako odgajati tek rođenu bebu koja još nema razuma na koji možemo apelirati? Dakako, nikakav poziv na njezinu inteligenciju nije moguć. Ipak i kod sasvim sitne djece imamo jednu

* Na izričiti zahtjev autora pravopis ovog članka nije mijenjan. (Nap. ur.)

1. U svom govoru 27. VIII. 1969, cit. prema *Die Römische Warte*, Folge X, 34, str. 1.
2. Opaženo je npr. da dok trudna majka jede sladoled, i dijete u njoj pomiče usnicama kao da samo uživa u jelu majke.

Arhimedovu polugu kojom možemo pokrenuti dječji svijet. To su djetinji *osjećaji*. Svako dijete živi samo od ljubavi. Ako mu posvetimo dovoljno pažnje, brige i ljubavi, mi mu omogućujemo i biološki opstanak i duševni život te tako stvaramo preduvjete za njegov religiozni odgoj.

Vjera, doduše, nije plod osjećaja, ali je oni nužno prate. Preko ljubavi roditelja dijete otkriva i ljubav Božju. *Povjerenje* (Erikson: Urvertrauen) u roditelje temelj je povjerenja u Boga. Kroz vjeru roditelja i ona stječu dar vjere. Dječja je vjera zaista "fides infusa". Ulivena je od Boga (posebno na krštenju) i od žive vjere oca i majke.

Kod male djece ni volja još nije razvijena, pa ni s njome ne može započinjati vjerski i moralni odgoj. No ako znamo da je dječje ponašanje zapravo *oponašanje*, odmah nam je jasno da se djetinja volja odgaja na primjeru roditelja i svih ostalih s kojima dolazi u dodir. Svojim vladanjem i pametnim uvježbavanjem poželjnih čina u djetetu stvaramo kapital dobrih navika, koje onda mogu postati i njegova druga narav.

Problem sredine i *okoline* je vrlo važan za buduću vjeru mališana. Klice vjere su ne samo Božji i roditeljski dar, već su i poklon prvoga odgojnog ambijenta.

Zakon sredine vrijedi i za srednje djetinje doba (od 4. do 9. god.). Bog roditelja je i Bog sve djece predškolske dobi.³ Vjera starijih se spontano prelijeva u duše mladih. U ovoj dobi priskače u pomoć vjerskom odgoju i tek raspupali dječji razum. Dječarac i djevojčica ulaze u fazu velike znatiželje i upornih pitanja. Iz njihovih se usta neprestance čuje riječ "zašto".⁴ Eto sjajne prigode da ih se uvede u religiozno razmišljanje i vjersko osmišljenje svega što postoji.

U ovo vrijeme potencirane znatiželje, a još uvijek ograničene logike, djeci postaju zanimljiva kazivanja što ih nazivamo *priče*. Kako još ne znaju razlikovati stvarnost i maštanje, za njih su priče jako uvjerljive i poticajne. Zanimaju ih sva kazivanja nadnaravnog i fantastičnog sadržaja. Stoga je ovo vrijeme zgodno i za vjerska pričanja. Ali oprez! Djeci treba što prije razjasniti razliku između istine i bajke, Biblije i basne, da ne bi poslije sve priče bez razlike strpala u isti koš.⁵

Kako dječje poimanje uglavnom počiva na osjetima i zorovima, u vjerskom odgoju će nam mnogo koristiti, pored slikovnica, i sva ostala moderna audiovizualna pomagala (crtići, filmići, stripovi i sl.).

Predškolsko dijete pomalo ulazi, u gradu obično preko vrtića i zabavišta, u školski svijet. Tad je vrijeme i za pravu *vjersku pouku*. Domaća se pouka proširuje i produbljuje župskim i školskim proučavanjem vjere. Odgoj u vjeri u tom času dobiva razumsku intonaciju, koju ujedno prati vjersko iskustvo pohađanja crkve, bogoslužja i sudjelovanja u sakramentalnom životu. Tada je važna dobra priprava za pokoru i euharistiju.

Muke mladenaštva

U kasnom djetinjstvu gojenac se stabilizira u svome biološkom, školskom, društvenom i vjerskom životu. Podatan je i poslušan, iskreno voli dobro i otvoren je za pozitivne utjecaje. Zato ovo razdoblje razvoja treba iskoristiti u pedagoškom, etičkom i vjerskom pravcu jer ne traje dugo i neosjetno se pretvara u podmuklu tišinu prije oluje. Predpubertetsko doba je slično morskoj oseki pred navalom plime naglog razvitka, neočekivanih promjena, neslučenih kriza i opasnih oluja.⁶ Dječak i djevojčica ulaze u novu životnu fazu, gube vjeru u stare auktoritete i traže nove (grupa), osjećaju se zbunjeno i izgubljeno pred novim i zagonetnim problemima.

3. A. Godin, *Le Dieu des parents et le Dieu des enfants*, II izd., Casterman, Tournai-Paris 1966.
4. Doduše, ovo dječje *zašto* još nije kauzalno, već u prvom redu finalno pitanje. Mališane zanima čemu služe stvari koje ih okružuju. Kasnije će ovo *zašto* steći i uzročno značenje.
5. Stoga nije pametno djeci bajati o darovima sv. Nikole, sv. Lucije, Malog Isusa ili djeda Božićnjaka, a da i ne govorimo o krampusu i sličnim gluparijama. Bolje je reći istinu: ove darove vam šalje sv. Nikola ili Mali Isus preko vaših roditelja.
6. T. Toth, *Proljetne oluje*, UPT, Đakovo 1993. E. B. Hurlock, *Child development*, IV izd., New York 1964; C. W. Stewart, *Adolescent religion*, Abingdon Press, N. York 1967; G. Cruchon, *Les maturations de l'adolescence*, Mulhouse 1971; Ž. Bezić, *Razvojni put mladih*, II izd., UPT, Đakovo 1989.

U *pubertetu* zoran i zoranka doživljuju ozbiljne životne krize: biološku (nagli rast), psihološku (pitanje vlastitog identiteta), idejnu (otvaranje novih obzorja), društvenu (kriza auktoriteta, sukob s okolinom), moralnu (problemi sexa i ljubavi) i religioznu (vjerske sumnje). U tom vrtlogu sukoba, nesigurnosti, nesnalaženja i vrludanja, traženja istine, idealizma i radikalizma zoran stvara svoj novi moral, stupa u stanje pobune, bori se za vlastitu autonomiju i osobnost. Njegova obitelj, Crkva i škola nalaze se pred svojim najtežim pedagoškim zadacima.⁷ U ovoj nagloj fazi sazrijevanja tinejđeri gube orijentaciju, sigurnost i samopouzdanje pa trebaju nesebičnu pomoć odraslih (duhovno vodstvo), blagodat vjere, zrele inicijaciju u život i sakramente zrelosti.

Pubertet završava u *mladenaštvu*, kad se proletne bure stišavaju, lutanja smiruju i pometnje kristaliziraju u jedan bistriji sustav istina i smisla. Slobodarstvo i radikalizam (hvala Bogu) još uvijek traju, ali se mladenačka pažnja koncentrira oko tri za njih bitna pitanja: životnog svjetonazora, izbora zvanja i savijanja novoga obiteljskog gnijezda. Ti mladenački gorući problemi vapiju za pomoći odraslih, u prvom redu roditelja, vjeroučitelja i vjerskih pastira.

Muke djetinjstva, a naročito mladenaštva, jesu doduše prijelazne, ali važne i sudbonosne za puno očovječenje. One nisu same sebi svrha, patnje pretvorbe vuku naprijed k najvišim pedagoškim i kršćanskim ciljevima. Stoga ne smijemo mlade zaustavljati na razini djetinjstva i poslušnosti od njih učiniti pasivna i pokorna bića. Bit adolescencije je u tome da se mladi polietarci sami, osobno i kritički, suoče s temeljima i zahtjevima čovječstva i vjere.

To je *vrijeme sazrijevanja*, u kojem niži oblici postojanja prelaze u više, vrijednije i svrhovitije sinteze. Glavna je uloga odgojitelja da pravilno usmjerava sve zdrave tendence rasta i spriječava njegove deformacije.

Ljudsko sazrijevanje prolazi kroz burni proces bioloških i duševnih *promjena*. Dozrijevanje izaziva razumljive krize, moguća lutanja i neizbježne sukobe, koji mogu imati i tragičan ishod ako nisu sagledani u

jednoj integralnoj viziji kršćanskog odgoja. Nije lako biti čovjek i biti kršćanin. "Per aspera ad astra!"

Crkvena zajednica i kršćanska obitelj zaista se nalaze pred odgovornim i teškim zadacima odgoja i socijalizacije svojih mladih. Kako ih stvarno rješavaju i kako bi ih trebali još bolje rješavati?

Rast u vjeri

Zar se odgoj u vjeri odnosi samo na djecu i mladež? Doduše, tako nam sugeriraju riječi *odgoj* ili *pedagogija*. Odgoj je, strogo uzevši, briga starijih oko mladih sa svrhom da se djeca i mladež formiraju u zrele i odgovorne ljude. Znači li to da su svi odrasli ljudi doista *zreli* i odgovorni? Nažalost, iskustvo nam dokazuje da je među odraslim ljudima velik broj još humano, moralno i religiozno nedozrelih osoba. Zbog njih u prvom redu i postoje znanosti nazvane *andragogija* i *gerontagogija*.

Rast u vjeri nije još dovršen s prestankom biološke adolescencije. Većina odraslih nije ni imala temeljitog odgoja u vjeri. Osim toga, dok je čovjek dijete ili mladić/djevojka, vjeruje i pojmkuje na djetinji i mladenački način. U zreloj dobi njemu treba i zreli način vjerovanja te odgovorniji način djelovanja i ponašanja. Čitav život čovjeka prate nedostaci, sumnje i pogreške na svim područjima. Podrška vjere i autentična vjerska kultura su mu potrebne sve do smrti.

Zato, u širem smislu riječi, imamo pravo govoriti i o vjerskom odgoju *odraslih*. S istog razloga imamo pravo i postaviti pitanje: Što naša Crkva i naše obitelji mogu i trebaju učiniti za odgoj vjere svojih članova u odrasloj i starijoj dobi života? Ni svi odgojitelji - bili školovani pedagozi ili neuki praktičari - nisu uvijek dovoljno osposobljeni za svoj teški posao.

7. A. Novak i dr., *Lice i naličje puberteta*, Znanje, Zagreb 1969; D. Laplane, *La puberte*, PUF, Paris 1971; R. E. Grinder, *Adolescence*, II izd., Willey, Chichester 1977; R. C. N. A. Sprinthall, *Educational Psychology*, II izd., Addison, Reading 1977.

CRKVA JE ODGOJITELJICA

Crkva postoji radi Boga i ljudi. Radi Boga: da mu dade "slavu". Radi ljudi: da im pomogne u uljudivanju i posvećivanju. Slava Božja i spas ljudi su zapravo jedna i jedinstvena *zadaca* Crkve: "Gloria Dei homo vivens!" Bog i čovjek se susreću u istom učiteljskom, svećeničkom i pastirskom poslanju Crkve.

Crkva za roditelje

To njezino poslanje obavezuje crkvenu zajednicu osobito naspram djece i omladine, njezinih najmlađih i najpotrebnijih članova. Crkva je prvenstveno učiteljica stoga što je i majka (*Mater et Magistra*). Može li majka ne odgajati? Crkva svoju svećeničku službu obavlja preko bogoslužja, a bogoslužje je ujedno i bogosličje jer nas upričava Onome na čiju smo sliku stvoreni. U svojoj pastirskoj službi "pase ovce i jaganjce" Kristova stada, posebno "jaganjce".

Prema tome, Crkva je životni i odgojni prostor za mlade.⁸ Da bi to mogla biti, mora prije toga postati i odgojni prostor za njihove roditelje. Oni će naime u njezino ime gojiti svoju i njezinu djecu. Stoga Crkva, osobito u posljednje vrijeme, mnogo inzistira na *bračnoj pripravi* zaručnika. Stvar se je i u nas uputila, ali još ne dovoljno. Nakon političkih promjena što smo ih doživjeli nema zapreke da pojačamo naš rad oko pripreme za brak.

U nekim smo gradovima otvorili i *savjetovaništa* za supružnike i obitelj. Izvršno! Samo bi još izvrsnije bilo da intenziviramo pred/bračnu pouku, pa nam savjetovaništa gotovo neće ni trebati. Još manje će nam trebati ako osnujemo *roditeljske škole*, koje bi bile obavezne za buduće supružnike. Imamo škole za sve moguće gluposti (čak i za potkivanje konja!), a uopće nemamo škola koje bi spremale buduće roditelje za najteži i najodgovorniji posao na svijetu - odgoj!

Obiteljski je *pastoral* stara praxa Katoličke crkve. U novije je vrijeme crkveno učiteljstvo aktivnije i na planu nauke i teorije, pa smo dobili neke dragocjene enciklike

i dokumente o vjerskom odgoju, osobito u obitelji.⁹ I najnoviji crkveni zakonik bavi se pitanjem kršćanskog odgoja. Crkva je ustanovila i posebnu Kongregaciju za katolički odgoj. Pedagogiji su se posebno posvetili i neki katolički redovi u nas i širom svijeta. Crkva je otvarala svoje škole još od samih početaka kršćanstva te i danas njeguje sve oblike školstva. Još bi trebala uvesti i specijalne škole za buduće i sadašnje roditelje.

Crkva među djecom

Spočetka se je crkvena zajednica brinula za odgoj preko svojih kršćanskih roditelja, a poslije im je priskočila u pomoć župskim i školskim *vjeronaukom*.¹⁰ I hrvatskom katoličkom vjeronauku danas se pruža dvostruka šansa: u župi i u školi. Krivo čine katehete koji se opredjeljuju samo za jedan oblik. Potrebna su nam oba, svaki na svoj način, i oba treba koristiti jer se nadopunjuju. Naša prva školska iskustva traže još i nove i trajnije provjere, a one će doći s vremenom.¹¹

Što se tiče imena školske pouke u vjeri, među našim kateheticarima postoji prijepor o samom nazivu predmeta: da li vjeronauk ili religijska kultura. Pitanje naziva implicira konfesionalnost, odnosno ne- ili nadkonfesionalnost predmeta. Vjeronauk traži konfesionalnost, a vjerska kultura može biti

8. M. Graff (HG), *Kirche - Lebensraum für Jugendliche?*, Grünewald, Mainz 1980.
9. Npr. Gravissimum educationis, Gaudium et spes, Familiaris consortio, Mulieris dignitatem, Catechesi tradendae, Radosno naviještanje Evandjelja i odgoj u vjeri, Povelja o pravima obitelji, Katekizam Katol. crkve, te najnovije Pismo obiteljima pape Ivana Pavla II.
10. J. M. Hollenbach, *Christliche Tiefen-Erziehung*, II izd., Knecht, Frankfurt 1960; H. Köhler, *Theologie der Erziehung*, Pustet, München 1965; W. G. Esser (Hg), *Zum Religionsunterricht morgen*, Pfeiffer, München 1969; E. Feifel (Hg.), *Handbuch der Religionspädagogik*, 3 sv., G. Mohn, Zürich 1973-1975; G. Bockwoldt, *Religionspädagogik*, Kohlhammer, Stuttgart 1977; J. Korherr, *Ja zum Religionsunterricht*, Styria, Graz 1978.
11. Jasno je da naš vjeronauk ima, in foro ecclesiastico et scholastico, svojih prednosti i nedostataka. To pitanje bi tražilo dublju studiju, za koju mi ovdje nemamo mjesta.

i akonfesionalna. Akonfesionalnost ne odgovara Katoličkoj vjeri, za nju se bore male vjerske zajednice i sekte uopće. S tim u vezi stoji i stupanj obaveznosti vjeronauka u školi. On može biti izboran (po volji), alternativan (izbor između vjeronauka i etike, odnosno religijske kulture) i obavezan. Za naše bi prilike možda bilo najbolje da bude alternativno izboran, tj. da učenici biraju između konfesionalnog vjeronauka i bezkonfesionalne vjerske kulture/etike, nakon čega predmet postaje obližatan.

Naša crkvena zajednica ne započinje s odgojem u vjeri tek u "doba razuma", tj. kad je dijete zrelo za školu. Već priprava za brak, o kojoj smo govorili, odgaja buduće vjeroučitelje i odgojitelje. Skladan *kršćanski život* u braku je daljnji uvjet za uspješan vjerski odgoj. Takav je život impregniran religioznošću još od malih nogu. Krasan je stari običaj da trudnica prije poroda, a mlada majka po porodu dođu u crkvu i na sakramente. Na spasiteljskoj razini evangelizacije silno je važno primanje *sakramenta krsta*, koji dijete uvodi u božansku trojstvenu obitelj, napunja ga milošću i obdaruje vjerom.

Krštenjem svoje djece kršćanski ih roditelji darivaju Bogu i njegovoj Crkvi. Uza svoje očinstvo prihvaćaju i božansko te se utječu i materinstvu Crkve prenoseći u svoj dom Krista, koji postaje bratom njihove djece. Posvećena Duhom Svetim ta djeca pretvaraju u hram i svoj roditeljski dom. Primajući na krstu djecu u svoje članstvo, Crkva preuzima na sebe brigu o njihovom kršćanskom odgoju. Uz pomoć roditelja i kumova ona ima pravo, ali nadalje i *dužnost* da im zaista bude "majka i učiteljica".

Crkveni pastiri i pedagozi bi morali upozoravati roditelje da u vjerskom odgoju djece isključe svako nametanje ili prisilu. Prijetnje (s njihove strane) i strah (s dječje) nemaju mjesta u autentičnom odgoju vjere. Zastrašivanje Bogom, paklom, mrtvima ili đavlom stvara teške psihičke i religiozne komplekse u dječjoj duši, od kojih se pati čitav život. Vjera raste samo na tlu slobode.

Sv. Crkva prati svoju malu djecu gdje god se nalaze, na klinikama, u jaslicama,

vrtićima, obdaništima i sličnim predškolskim *ustanovama*. Najprije odgaja njihove vjerske osjećaje, pruža im prva religiozna iskustva i potiče im vjeru kroz povjerenje u njihove roditelje, svećenike i ostale kršćanske odgojitelje. Oko njih stvara kršćansko *ozračje* i polako ih uvodi u *liturgijski život*. Zajedničkim bogoslužjem, molitvom, dječjim blagoslovom, svetkovanjem, obnovom krsnog zavjeta, blagdanskim slavljima i sakramentima euharistije i pomirenja utvrđuje započeti vjerski i čudoredni odgoj mališana.

Nikad ne možemo dovoljno vrednovati aktivan liturgijski život djece, kako muške tako i ženske. Ona ga doživljuju iskreno, spontano i oduševljeno kao najljepše časove svoga djetinjstva. Sudjelovanje u bogoštovlju ih uzdiže nad njihova svagdanja obzorja, otvara im nove zrenike, a mlada srca zagrijava ljubavlju Božjom. Kao što su učenici iz Emausa prepoznali Krista u "lomljenju kruha", tako ga jednako i danas prepoznaju nevine duše. Ako Isus izostane pred njihovim očima, on ostaje duboko nazočan u njihovim srcima.

Crkva za mlade

U kriznim godinama razvoja crkveni odgojitelji moraju imati razumijevanja za mladenačke probleme, zadržati stalnu vezu sa zoranima, nastojati sačuvati njihovo povjerenje i pružati im duhovno vodstvo, koje im je u toj dobi najpotrebnije. Valja im omogućiti, bilo u crkvenim prostorijama bilo u Božjoj prirodi, drugovanje, zabavu, stvaranje prijateljstva, oblikovanje mladenačkih skupina, molitvenih grupa, klubova i javnih svetkovanja.

U oslobođenoj nam domovini mogli bismo - i morali bismo - još mnogo više učiniti. Mladost je vrijeme idealizma, radikalizma i akcije. Mlade bismo trebali još više angažirati u vjerskim, apostolskim, karitativnim, kulturnim, društvenim i sportskim aktivnostima. Vrijeme je da mislimo i na *organiziranje* katoličke mladeži u K. A., obnoviteljskim pokretima i ostalim suvremenim oblicima udruživanja. Današnji spasonosni kairos, kao i svaki sretni trenutak, zaista je trenutak i prolazan. Ako nam sad

izmakne, hoćemo li ga ikad više dočekati? Jedna od tipičnih odgojnih pogrešaka i crkvenih ljudi i učitelja i roditelja jest preferencija za negativne metode odgajanja, tj. lakoća kazanja, zabranjivanja i kažnjavanja. Daleko su bolje *pozitivne* metode odgoja, tj. one koje oduševljavaju, potiču i privlače gojenca. Mladi ljudi su idealisti, zanesenjaci, dinamični, zaljubljeni u sve što je lijepo, dobro i veliko. Oni sebe zamišljaju u uloga junaka, heroja i velikana. Stoga im moramo isticati i predočavati uzore u koje se mogu ugledati i s kojima se mogu poistovjetiti: svece, junake i heroje. Učinak takva odgoja bit će jači i korisniji od svih propisa i zabrana.

Nove brige

U ovo ratno vrijeme za našu Crkvu u Hrvatskoj pojavio se je još jedan teški problem: izbjeglice i prognanici. Osim nekoliko milijuna iseljenih Hrvata širom svijeta (političkih i ekonomskih emigranata) koji već više od stoljeća napuštaju domovinu i napučuju sve kontinente, sad smo dobili gotovo milijunsku masu novih ratnih stradalnika, što su kod nas našli utočište. To su čitave obitelji s malom djecom te brojna mladež bez jednog ili oba roditelja.

Pored skrbi za stare emigrante evo nam sada nove brige i za domaće imigrante. Čemer njihovih muka, očajno stanje njihova duha, materijalnu, moralnu i odgojnu bijedu tih ljudi nije potrebno opisivati. Možda je naša Crkva učinila dosta na materijalnom zbrinjavanju i karitativnom djelovanju, no bojim se da nije učinila dovoljno na pastoralnoj i pedagoškoj razini mladih prognanika. Dušobrižnici doseljenih bjegunaca (od kojih su mnogi i sami prognanici), uz pomoć mjesnih crkvenih i državnih ustanova, najveću pažnju moraju pokazati upravo vjerskom, socijalnom i moralnom odgoju mladih beskućnika.

No da i nemamo prognanika, ostaje nam veliko pitanje vjerskog odgoja *odraslih* uopće, kako smo to već natuknuli. Katehizacija odraslih je već i sama po sebi veoma važna, a pogotovo i zato što je ona preduvjet za katehizaciju mladih. Loš obiteljski život i slabo poučeni roditelji

mogu samo upropastiti vjeru i čudoređe njihovih potomaka. Vjeronauk odraslih nije ništa manje važan od vjeronauka djece. Dok ovo posljednjem posvećujemo dosta veliku pažnju, vjerska kultura odraslih je gotovo zanemarena.¹²

Naravno, redovito propovijedanje nedjeljom i blagdanom već je jedan koristan i potreban način evangelizacije odraslih. Ipak nije dovoljan, za njih se moraju organizirati i posebne prigode za katehizaciju, koja će odgovarati njihovoj dobi, staležu i naobrazbi. Za mlade dolaze u obzir zaručnički i pedagoški tečajevi, roditeljske škole i savjetovališta, a za sve bez iznimke tzv. permanentno obrazovanje u vjeri. Sada se možemo u tu svrhu služiti svim oblicima masmedia - od vjerskog tiska, preko biblioteka, kinoteka, diskoteka do radija i TV. Kako to sve ne može činiti župnik sam, u promicanje vjerske kulture valja uključiti ugledne i sposobne vjernike (laike), bilo u pojedinačnim predavanjima, bilo u timskom radu. U gradovima bi neizostavno trebale postojati za tu svrhu posebno obrazovane ekipe znalaca.

U ovom času pred našom se Crkvom nalazi još jedan važan zadatak: krštenje odraslih. Nakon ere prisilne ateizacije mnogi odrasli ljudi i žene, nepoučeni i nekršteni, žele se uključiti u vjeru svojih pradjedova. Za kršćansku inicijaciju odraslih Crkva se je od samih svojih početaka služila ustanovom *katekumenata*.¹³ Budući da je katekumenat bio nekako zamro, poslije II. svjetskog rata, a posebice poslije koncila, oživio

-
12. Vjersko obrazovanje odraslih nije zgodno nazivati vjeronaukom. Ta se riječ redovito povezuje s djetinjstvom (pa mi nismo više djeca!) te budi uspomene na (školske) klupe, dociranje, ispitivanje i ocjenjivanje. Stoga je bolje govoriti o vjerskim tečajevima, tribinama, konferencijama, vikendima, večerima, seminarima, okruglim stolovima, debatama i tome sl.
  13. A. Laurentin i dr., *Catechumenat*, Centurion, Paris 1969; G. Biemer i dr., *Eingliederung in die Kirche*, Grünewald, Mainz 1972; A. Ganoczy, *Becoming Christian*, Paulist Press, New York 1978; R. Falsini, *L'iniziazione cristiana e i suoi sacramenti*, OR, Milano 1986; K. B. Osborne, *The Christian Sacraments of Initiation*, Paulist, N. York 1987; V. Codina i dr., *Sacramenti dell'iniziazione*, Cittadella, Assisi 1987, 1990.

je u Francuskoj i drugdje, a kod nas je zaživio tek u najnovije vrijeme, dolaskom narodne i vjerske slobode.¹⁴

Najbolje je da se katekumenat obavlja u zajednici, postupno i u punom obliku, kako ga određuje Red pristupa odraslih u kršćanstvo (*Initiatio christiana adultorum*, 1972). Trajanje mu ne bi smjelo biti manje od godine dana, a za neke i dulje. Kraća pouka u vjeri se može prihvatiti samo u hitnim slučajevima (smrtna opasnost, teška bolest, izbjeglištvo, odlazak u vojsku). Redoviti katekumenat može uspješno obavljati samo jedna pastoralna ekipa, ne pojedinac. Za nj su potrebite prikladne prostorije uz pomoćna učila i priručnu biblioteku. Sve je to izvedivo u gradu i većim naseljima. Stručnjaci iz katekumenskog centra ipak bi trebali češće odlaziti i na sela, kad se nađe više pripravnika za krštenje.

Ako mi propustimo ovu urgentnu dužnost, mjesto nas će svoj posao obaviti brojne sekte koje su se već razmilile Hrvatskom i svim istočnim zemljama.

OBITELJ I ODGOJ U VJERI

U ovo naše vrijeme, kad je obitelj toliko degradirana, dužnost nam je još više naglasiti odgojnu ulogu obitelji. Danas je obitelj ostala bez mnogih svojih prastarih funkcija (životno zajedništvo, zdravstvena i socijalna skrb, ekonomska sigurnost, osposobljavanje za rad i zaradu, odgoj itd.). Čak se više ni početak (rađanje) ni svršetak života (smrt) ne događaju u obitelji. Rodilišta i bolnice su im otele i taj privilegij.

Moderni se mentalitet sve više odvraća od toga najstarijeg oblika udruženog života. "Slobodne" ili još točnije divlje i pokusne zajednice suživota niču posvuda. "Slobodna" ljubav je zanijekala i samu ljubav, jer ova traži i stvara obaveze. Brak se je profanirao i komercijalizirao do te mjere da su se u SAD počele osnivati tvrtke pod nazivom "rent a wife".

Što je najgore, bezbrojne obitelji su i same izgubile vjeru u sebe. Odriču se potomstva i svoje budućnosti. Mnogi su očevi odustali od svoje vjekovne obiteljske uloge.¹⁵ Na kraju su kapitulirale i same maj-

ke: odriču se materinstva, ograničuju broj djece, traže afirmaciju i zaposlenje izvan obiteljskog kruga, čak i ubijaju nerođenu djecu. Emancipacija, rastave, razvrat i moralna permisivnost gotovo su dotukli toplinu, sigurnost i blagoslov obiteljskog doma.

Uza sve to, obitelj ipak ostaje najbolji put zajedništva, zadovoljstva, sretnog suživota i uspješnog odgoja, posebno u vjeri i svetosti.

Značenje obitelji

Unatoč toj crnoj slici suvremene obitelji, za nju ni danas nema bolje zamjene ni alternative. Golemo biološko, socijalno, nacionalno, pedagoško, kulturno i vjersko značenje obitelji ostaje vazda nenadoknadivo. Prva hominizacija, humanizacija, personalizacija i socijalizacija čovjeka ostaju trajna povlastica obitelji.

Obitelj je *temeljno zajedništvo*, primarna grupa. Ona je zajedništvo rađanja (roditeljstvo), stanovanja (stan, kuća), blagovanja (stol), druženja i komuniciranja. Ona je prvotni biotop, idealna biocenoza, ravnateljica bioritma i tvorac biotipa svojih članova. U njoj se odvija biogeneza i oblikuje ljudska bionomija. Kolijevka je života i rasta, odgoja i rada, povjerenja i vjere. Hram i svetište.

Zakoni osmoze vladaju i u obiteljskom životu. Samo što se tu ne radi ni o spojenim

14. Premda je potpisani još godine 1973. (*Bog. smotra*, br. 2, g. 1973, st. 260-268) poticao na organizaciju katekumenata u Hrvatskoj te isto ponovio u svojoj knjizi *Stare i nove tajne* (Makarska 1979), tek sada, zaista u posljednji čas, naši su biskupi donijeli konkretne mjere za provođenje katekumenata.
15. B. Ball, *Il mestiere del padre*, La Nuova Italia, Firenze 1968; M. Juritsch, *Il ruolo paterno nell'educazione*, La Scuola, Brescia 1970; G. Mauco, *La paternité*, Ed. Universitaire, Paris 1970; H. Tellenbach (Hg.), *Das Vaterbild im Abendland*, Kohlhammer, Stuttgart 1978; M. E. Lamb, *The role of the father*, II izd., Wiley, Chichester 1981; P.L. Adams (ed.), *Fatherless children*, Wiley, Chichester 1984; L. Pati, *La funzione educativa del padre*, II izd., Milano 1984; A. van der Does de Willebois, *La societe sans père*, SOS, Paris 1985; A. del Lungo, *Riscoprire il padre*, Borla, Roma 1986; M. Greenberg, *Ein Vater wird geboren*, Quell, Stuttgart 1990.

kapilarima ni o spojenim posudama, nego o krvlju i duhom povezanim osobama. Obiteljski običaji (obje riječi imaju isti korijen!) i porodični *sustav vrijednosti* sačinjavaju prvu i temeljnu inkulturaciju, inkultuaciju i pedagoško polazište. Sociološke brojidbe pokazuju da u preko 80% slučajeva odrasli ostaju vjerni zasadama i odgoju svoje obiteljske sredine.

Stoga je *obiteljski odgoj* silno važan, čak i presudan, za život svakog čovjeka (pa i onoga koji nije odrastao u obitelji. Upravo zato!). Odgajanje potomaka je osnovno i naravno pravo i dužnost obitelji.¹⁶ Nitko to pravo i dužnost ne može potpuno nadomjestiti, niti ih smije obitelji oteći. Tzv. "odgovorno očinstvo i materinstvo" ne odnosi se samo na rađanje, nego isto tako i na odgajanje njihove djece.

Bilo da se obitelj promatra dijakronijski ili sinkronijski, odgoj je uvijek bio sastavni i bitni dio obiteljskog života. Prečeg i većeg zadatka nema ni danas. One obitelji koje propuštaju ili loše obavljaju svoju odgojnu funkciju moraju biti svjesne tragičnih posljedica svoga propusta na budućnost njihove djece. I čovječanstva uopće.

Tajna uspjeha svakog odgoja, pa tako i roditeljskog, leži u dobru *primjeru* roditelja i ostalih odgojitelja. Primjer je najbolja i najefikasnija odgojna metoda.¹⁷ Bolje nema. Primjer i uzor su potrebni gojencima, jer su na njih najosjetljiviji, a potrebni su i svima odraslima da bi sami bili bolji i da bi se naučili odgajati na primjeru dobrih pedagoga. Stoga nam svima dobro dođu odgojna iskustva vrijednih i uspješnih roditelja.¹⁸

Odgoj u vjeri

Kako nam je poznato, život je čudesni dar, primljen i darovan. Primljen od drugoga i darovan za drugoga. Prima se kao čisti dar da se opet daruje novim ljudskim bićima. Jednako stoji i s ljudskom vjerom. Ona je također dar, Božji i roditeljski. Poklon primljen i darivan dalje. Roditeljstvo je uzvišeni *poziv* na darivanje života i vjere.

Darivanje i prenašanje vjere je moguće jedino uz uvjet da se ta vjera ima prije prijenosa. Ako je sami roditelji nemaju, ne mogu je darovati ni djeci. Prema tome vjer-

ski se odgoj sastoji u tome što se *vlastita* vjera prelijeva na mladi naraštaj. Vjera djece se rađa iz osobnog svjedočenja vjere njihovih odgojitelja.¹⁹ Poput Boga i roditelji stvaraju dijete na svoju sliku i priliku.²⁰ Vjera oca i majke se prirodno i spontano prenosi na potomke. Oni vjeru svojih roditelja naprosto udišu i upijaju.

Osim toga, dijete najprije vjeruje u oca i majku, pa tek onda i preko njih u Boga. Ono prvenstveno otkriva vjeru u ljubavi svojih roditelja ("Charity begins at home", kažu Englezi). Toj ljubavi darivaju svoje povjerenje, iz kojeg se onda rađa vjera. Nije potrebno vjeru djeci nametati, ona se začima sama po sebi u ljubavi i povjerenju.²¹ Najbolje je kad svi ukućani - prvenstveno otac i majka - žive od iste vjere.²² Korisno je da se sve katoličke obitelji susjedstva, ulice ili kvarta međusobno upoznaju, povežu i udruže u obiteljskom apostolatu.

Obitelj je jedan mali ljudski svijet u kojemu se odslikava čitav ljudski makrokozmos. I u obiteljskom mikrokozmosu se odrazuju dva bitna procesa ljudske egzistencije: proces stvaranja života (*ordo creationis*) i proces odgajanja i posvećivanje toga istog života (*ordo redemptionis*). Zbog toga ni jedna obitelj ne može izmaknuti religioznoj odgovornosti. Djelovala na vjeru najmanjih pozitivno ili negativno, njezina je otkupiteljska odgovornost neizbježna.

-
16. M. Poretti, *La pedagogia della famiglia*, La Scuola, Brescia 1969; B. Hintersberger (Hg.), *Glaubenserfahrung in der Familie*, Rex, München 1978; G. Kolz (Hg.), *Die erziehrische Aufgabe der Familie*, Knecht, Frankfurt 1980; AA. VV., *I giovani e la famiglia*, Ed. III, Motta, Milano 1983; N. Galli, *Educazione familiare e società complessa*, Vita e P., Milano 1990.
  17. Ž. Bezić, *Zašto i kako odgajati?*, UTP, Đakovo 1990.
  18. Pišući o tim svojim iskustvima, neki ih roditelji previše generaliziraju i normativiziraju. Kao primjer nam može poslužiti knjižica Marielene Leist *Prva iskustva o Bogu* (UPT, Đakovo 1986). Pored korisnih i dragocjenih uputa u njoj se nalaze i neki djelomično ili sasvim promašeni savjeti.
  19. A. Godin, *op. cit.*

Kršćanski odgoj

Budući da je katolički brak *sakramentalna* zajednica muža i žene, roditelja i djece, u njemu se nužno i odmah pojavljuje pitanje kršćanskog odgoja.

Kao što jedna zgrada postaje crkvom njezinom posvetom Bogu, tako i katolička obitelj postaje crkvom jednom posebnom posvetom - sakramentom ženidbe. Po njemu se savez Boga i supružnika ugrađuje u same temelje obitelji, a njezin stan postaje *hram*. Katolička obitelj je pravo svetište posvećeno prisutnošću Boga, a još k tome i svetište jer posvećuje njezine članove. Kršćanska je obitelj Crkva u malom, domaći hram (*ecclesia domestica*).

Prvi su kršćani "lomili kruh" najprije u kućama (Dj ap 2:42) i drugih crkava nisu imali. Kao što se je prva Crkva rodila u kući, u njoj se rađa i današnja. Tako se i naša suvremena Crkva najprije stvara u krilu katoličke obitelji. Povijest Kristove Crkve je povijest njezinih obitelji, koje su dijelak opće povijesti spasenja. Početak kršćanskog odgoja započinje u blagoslovljenoj kolijevci.

Svakoj crkvi pripada njezin kult i njezino svećenstvo. U obiteljskoj crkvi su njezini *svećenici otac i majka*. Oboje, a u prvom redu otac, kako nas uči povijest patrijarha: Izakov (Gen 27) i Jakovljevi blagoslov (ib 49). Bog je posvetio Isusa na vanjski način u hramu preko njegovih roditelja. Katolički roditelji stječu opće svećeništvo pomoću triju sakramenata: krsta, potvrde i ženidbe. Sakramentom vjenčanja kuća se ovjenčava križem, postaje "locus liturgicus" u kojemu su supružnici liturzi. Njima pripada vodstvo liturgije domaće crkve.

Prvi dodir s Bogom dijete uspostavlja *molitvom* roditelja. Oni prvi blagosivljaju i križaju svoju djecu, darivaju je nebeskom Ocu u sakramentu krštenja te iskazuju svoju vjeru i predanje molitvom. U obitelji se zajedničkom molitvom dočekuju dan i noć i u njoj se komemoriraju svi značajniji datumi iz obiteljskog života (rođendani i imendani, krsnice i ishodnice, jubileji i pirovi, bolovanja i umiranja). Čitav kalendar, i crkveni i kućni, najprije se doživljuje i slavi u domaćem svetištu.²³

Kroz *kućnu liturgiju* djeca najbolje ulaze u onu zajedničku i opću (katoličku). Ako domaći običaji prate vjerske blagdane (badnjak, jaslice, bor, svijeće, cvijeće, blagoslovine, Biblija, sv. slike, krsne, krizmene i pričesne spomenice, pa i svečani zajednički objed), obje liturgije teku usporedo te jedna drugu nadopunjuje. Djeca vole blagdane, rado slave i s punim ih srcem pripremaju u rodnome domu. Kojeg li divnog prizora: mališani sami prave i kite kućni oltarić, pale i gase svijeće, obavljaju kućne procesije, pa čak govore i "mise"! Sve to uz pratnju glazbala i pobožnih pjesama.

Kućna vjerska slavlja nužno su protkana *zajedničkom* molitvom svih članova obitelji. Naglasujemo važnost zajedničke molitve. Ako cijela obitelj moli, u njoj se ostvaruje Isusovo obećanje: "Kad se dvoje ili troje mole zajedno, i ja sam među njima." Nikako nije dovoljna pojedinačna molitva "u postelji".²⁴

Kruna obiteljske vjere i molitve je zajedničko pohađanje crkve nedjeljom i blagdanom te zajednički pristup sakramentima. Nema ništa poraznijega za liturgijski i vjerski odgoj nego kad otac i majka kažu djeci "pođite u crkvu", a sami ostaju doma.

Obiteljski vjeronauk

Obiteljski je vjeronauk povijesno i logično stariji od crkvenoga i školskoga. *Prvi vjeroučitelji* nisu ni župnik niti školski katehete

20. Pretjerano auktoritativni religiozni odgoj može biti kontraproduktivan: u djeci rađa prkos i otpor, zbog čega strada vjera (T. Moser, *Gottesvergiftung*, Frankfurt 1976). U djeci kojoj vjera nije bila nametnuta kasnije se rađa spontano zanimanje za fenomen religioznosti.
22. B. Muldworf, *Vom Beruf Vater*, Benziger, Zürich 1975; F. Ossenbüch, *Elternrecht in Familie und Schule*, Adamas, Köln 1978; Ch. Meves, *Genitori: un mestiere tutto da scoprire*, Citta Nuova, Roma 1986; B. Potočnjak, *Uloga roditelja u odgoju djece*, Keršovani, Opatija 1986; L. Macario, *Genitori, i rischi dell'educazione*, SEI, Torino 1989.
23. A. Molin, *Das Kind im Jahreslauf*, II izd., Freiburg 1960.
24. Po nekim statistikama kršćani u SAD više mole u krevetu nego u crkvi (*Christ in der Gegenwart*, 18, 1994, str. 146).

i katehetkinje, nego roditelji. Svi ostali samo nadograđuju na njihovim temeljima, odnosno pomažu im u gradnji domaće crkve ako sami ne znaju. Čast prvenstva u katehizaciji svečano im priznaje i sama Crkva nazivajući ih "primi fidei praecones" (L.G. 11). Vremenski gledano, oni su najprije vjerovjesnici.

I ne samo vremenski, već i psihološki. Dječja naime evangelizacija počinje od srca a ne od glave. Stoga prijenos vjerskih čuvstava i na čuvstveni način uživa prednost pred službenom katehizacijom. Vjera začinjena ljubavlju i ljubav obasjana vjerom na obje strane jesu najbolji uvod u vjeronauk. Tko takav nauk može bolje obaviti od vjernih i dobrih roditelja?!

Ponavljam: vjernih i dobrih! Vjernih, jer mogu prenijeti na djecu samo ono što već sami imaju. Dobrih, jer vjera bez dobrote nije autentična ni vjere dostojna. Djeca otkrivaju ljubav Božju prije svega i iznad svega u *dobroti* svojih hranitelja. Dobrota što klija na tlu vjere postaje zarazna i donosi "stostruki rod". Jedino takva djelotvorna dobrota je vjere dostojna, vjerodostojna i vjerodjelotvorna.

Religioznim početnicima treba vjeru pokazati, djelom dokazati i riječju ponuditi, ali u punoj *slobodi*. Nikada je silom naturivati ili naređivati. Mi stariji često zloupotrebljavamo dječji posluš, osobito kad smo u manjku dokaza i strpljenja. U religioznom se odgoju smijemo služiti samo ljubavlju, uvjeravanjem i stjecanjem povjerenja. Nikakvo auktoritativno dresiranje ne dolazi u obzir. Vjera je plod slobode, uvjerenja i povjerenja. Drugačija ne može biti.

I teološki razlozi vojuju za kućni vjeronauk: "Kršćanski je odgoj produženi sakrament krsta" (M. Voetzel). A krsta nema bez katekumenata. Kako taj katekumenat kod dječjega krsta nije bio izvršen prije, mora biti obavljen poslije krštenja. Stoga nije dovoljno da roditelji prenose na djecu svoju vjeru jedino emotivnim putem. Kako se polako razvija inteligencija mališana, tako postupno i dozirano potvrđujemo njihovu osjećajnu vjeru i *razumnim putem*.

U prvom času katehizacije valja racionalni put nadovezati na emocionalni.

Nadopunjujemo srce razumskim elementima vjerovanja (dakako, prema stupnju dječjeg umnog razvoja). Ukazujući im na "mirabilia Dei",²⁵ u njihovoj duši budimo čuđenje i divljenje, a to su "praeambula fidei" za te male i znatiželjne istraživače svijeta. Stoga ćemo im ustrajno, strpljivo i primjereno njihovoj dobi odgovarati na uporna pitanja "zašto". Od finalnog značenja tog pitanja mališane ćemo postupno uvoditi i u kauzalno razmišljanje, koje pripravlja teren vjeri.

Obiteljski dom je idealan prostor za pitanja i odgovore, za razgovore. Budući da su danas i *massmedia*, naročito televizija, postali premoćni sugovornici u našim domovima, treba iskoristiti njihove prednosti i usmjeriti ih vjerskom i moralnom odgoju mladih. Ne smijemo dopustiti da hedonistički obojeni pluralizam medijskih poruka zbuni i zavede neiskusne i naivne glavice. Ako je moguće, roditelji će oko svoje djece stvoriti takvo ozračje i sredinu, u kojoj će mlada pluća udisati zdravi zrak. Nastojat će da djeca imaju pri ruci i ostala audiovizualna sredstva (slikovnice, pitalice, slagalice, kasete i didaktičke igračke) kao pomoć u vjerskom odgoju.

Kada dijete kreće u vrtić, roditelji će se pobrinuti da to bude religiozno pozitivan ambijent. Kad je zrelo za školu, upisat će ga u školski i župski *vjeronauk*. Tako će dječja vjera počivati na trostrukim temeljima: obiteljskim, crkvenim i školskim. Starijoj će djeci naći dobre drugove/dругarice, upisat će ih u prikladna udruženja vršnjaka i pripremiti za kršćanske sakramente njihove dobi.

Apostolski raspoloženi roditelji bit će na pomoć i djeci iz rodbinskog i susjedskog kruga. Za prijatelje i prijateljice svoje djece imat će razumijevanja i susretljivosti (bolje je da se susreću u svome domu nego tko zna gdje). U Francuskoj i Belgiji postoji pokret "*les mamens catéchistes*" (same majke drže vjeronauk u svojoj kući malim grupama

25. U doba djetinjstva nije dobro isticati i "terribilia Dei". Djeca su ionako sklona strahu, pa ih se nikada ne smije odgajati metodom straha, pogotovo ne vjerskoga.

svoje i tuđe djece), koji bi se danas mogao korisno presaditi i na naše tlo. Katolička obitelj ne smije ostati samo puki objekt crkvene katehizacije, ona sama mora biti njezin subjekt.

Sv. Jakov nas upozorava da je vjera bez dobrih djela mrtva. Stoga nije dosta vjerovati, nego treba po vjeri i živjeti, djelovati. Zato u vjerski odgoj pripada i *ćudoređe*. Moralni je odgoj sastavni dio vjerskoga. Oba se razvijaju i odvijaju skupa. Preduvjet moralnog odgoja djece jest ćudoredni život samih roditelja, njihovo kršćansko sebedarje. Zatim iskustvo kućnoga reda, pravila ponašanja i uzajamnih odnosa svih članova obitelji. Prve norme ponašanja stječu se upravo u rodnome domu.

U pogledu ćudorednog odgoja valja kod djece poticati dobre navike i obzir prema drugima, jer su ionako sklona sebičnosti. Ispočetka je dječji moral heteronoman, potpuno ovisi o nazorima i navikama odgojitelja. Stoga je za prvo vrijeme dovoljno poučiti malu djecu što je dopušteno a što nedopušteno. Kasnije se prelazi na upoznavanje i razlikovanje dobra i zla, što je početak autonomnog morala i formiranja savjesti. Tek tada se mogu u vjerskim odgoj uklopiti pojmovi odgovornosti, krivnje i grijeha.

Usput ćemo nastojati suzbijati tipične dječje mane (sebičnost, svadljivost, sladokusnost, neposluh, prkos, laž i krađu), ali će naš glavni zadatak biti oduševiti ih i odgojiti za dobro u vježbanju ljudskih i kršćanskih kreposti. Mladež treba više poticaja, ideala, primjera i uzora nego stavljanja uzda i stalnog zabranjivanja. U tome će nam dobro doći i odgovarajuća priprava za sakramente euharistije i pokore.²⁶

Razumno kroteći urođenu ćud - svoju i dječju - stvaramo uvjete za odgoj karaktera, te na taj način pripremamo tek stasale kršćane, kroz oluje sazrijevanja i mladenovanja, za buduću *samoodgoj*.

ZAKLJUČAK

Bilo bi vrlo korisno da obradimo još neke teške odgojne probleme, kao npr. one prelaznoga doba (pubertet), djece bez roditelja

(u skitnji ili u popravnim domovima), na razne načine hendikepiranih, te uopće pitanja druženja, zabavljanja, zaljublivanja i sl. U ovim našim ratnim vremenima poseban nam problem predstavljaju izbjegličke i prognaničke obitelji s djecom na kojoj su ostali neizbrisivi tragovi stradanja, bježanja, progona i trauma. Nažalost, ograničeni prostor jednog članka ne dopušta nam da se na tim poteškoćama zaustavimo.

Samo ćemo ukratko ponoviti: svi ti problemi, kao i čitav kompleks odgoja u vjeri, zadatak su opće, zavičajne i mjesne Crkve. Ova zato treba da najprije osposobi obitelji i roditelje, a oni će onda moći uspješno odgajati mladi naraštaj, uzdanicu Kristove Crkve i hrvatskog Naroda.

LITERATURA:

- H. G. Ginott, *Between Parent and Child*, II izd., Pan Books, London 1970.
 Sv. zbor za klerike, *Opći katehetski direktorij*, KS, Zagreb 1972.
 A. Trstenjak, *Stara in nova podoba družine*, Dom Prosv. v Tinjah 1974.
 I. Fuček, *Bračna ljubav*, FTI, Zagreb 1974.
 J. Gusić, *Roditelji veliki graditelji*, vl. nakl., Zagreb 1975.
 G. Gatti, *Katehetska zadaća obitelji u suvremenoj Crkvi*, KSC, Zagreb 1981.
 P. Dufresne, *Liturgia familiare*, EDB, Bologna 1977.
 G. Baudler, *Religiöse Erziehung heute*, Schöningh, Paderborn 1979.
 Th. H. Groome, *Christian religious education*, Harper, N. York 1980.
 E. Barbotin, *Catéchese et pédagogie*, Lethielleux, Paris 1981.
 L. Kockerols, *Verska vzgoja v družini*, KC, Ljubljana 1982.
 E. Schulz, *Neue Wege in der Ehevorbereitung*, Echter, Würzburg 1983.
 A. Vukasović, *Odgoj za humane odnose i odgovorno roditeljstvo*, RO Zagreb 1984.

26. Za odgoj savjesti i odgovornosti, još prije primanja sakramenta pomirenja, veoma se preporučuje da djeca nauče pitati oprostjenje ako su nešto zgriješila. Njima se oprašta, stoga i ona moraju znati oprostiti drugima (Očenaš!). No nije u redu da samo djeca mole oprostjenje u starijih i vršnjaka, već je potrebno da i sami roditelji pitaju oprostjenje jedan u drugoga, pa i u svoje djece ako su nešto pogriješili prema njima.

R. Mion (ed.), *I figli dei divorziati*, Paoline, Torino 1985.

C. Carretti, *Obitelj, mala crkva*, UPT, Đakovo 1987.

M. Žmuc-Tomori, *Klic po očetu*, CZ, Ljubljana 1988.

P. Tourmier, *Više razumijevanja u braku*, Bibl. 03U, Zagreb 1990.

Ž. Bezić, *Biti čovjek! Ali kako?*, UPT, Đakovo 1990.

W. Saris, *Kje se poraja Crkev? Družinska kateheza*, KC, Ljubljana 1991.

E. Lukas, *Družina in smisel*, Mohorjeva družba, Celje 1993.

H. Vrgoč (prir.), *Obitelj - škola - društvo*, Hrv. pedagoško-književni zbor, Zagreb 1994.